

'Het nieuwe Israël'

CHRISTELIJK KONINGSCHAP ONDER DE KAROLINGEN

De koningen en keizers van de vroege middeleeuwen zijn lang op hun daden beoordeeld met negentiende-eeuwse criteria en opvattingen. Maar wereldlijke heersers uit die tijd waren ook religieuze leiders die door God verantwoordelijk werden gehouden voor het geestelijk welzijn van het aan hen toevertrouwde volk.

Rond 885 schreef Notker, een monnik uit het klooster Sankt Gallen (nu in Zwitserland) de *Daden van Karel de Grote*. Hij droeg het op aan Karels gelijknamige achterkleinzoon, die toen het Oostfrankische rijk regeerde. Notkers 'biografie' is in feite een verzameling levendige anekdotes over de grote Karel en zijn nazaten, zoals die in en rond Notkers kloostergemeenschap circuleerden. Notker hield ervan bisschoppen en andere wereldlijke geestelijken te kijk te zetten; voor hem was echte vroomheid voorbehouden aan het koninklijk hof en het klooster. Eén van zijn verhalen gaat over een verwijfde en ijdele diaken uit Italië, die zoals al die zuiderlingen te veel tijd besteedde aan baden, nagels vijlen en haar knippen. Toen die man tijdens de mis het Evangelie moest voorlezen in tegenwoordigheid van Karel, kwam er een spin uit de zoldering die tot drie keer toe op zijn hoofd landde. De 'altijd oplettende vorst' zag het gebeuren, en de diaken voelde iets kriebelen, maar omdat de keizer aanwezig was durfde hij niet het kriebelbeest weg te vegen. Dus hij maakte de dienst af maar nadat hij de kerk verlaten had, was hij binnen het uur dood, gestorven aan een spinnenbeet. Karel achtte zichzelf schuldig aan doodslag omdat hij die spin had gezien en niet had ingegrepen, en deed daarvoor publiekelijk boete.

was de achterkleinzoon van Karel de Grote, die ook Karel heette. Die had in zijn jonge jaren zelf gedurende een rijksvergadering zijn zwaard neergegoid en verklaard dat hij zijn huwelijk en toekomstige troon op wilde geven omdat hij gezondigd had. Dit was een poging om zich met zijn vader te verzoenen na een opstand en dat lukte, want het aanbod werd afgeslagen. De jonge prins greep terug op een traditie van drie generaties Karolingische vorsten voor wie publieke zelfvernederings was gaan horen bij hun publieke imago. Tussen 822, toen Lodewijk de Vrome, de zoon van Karel de Grote, zich verzoende met zijn vijanden door openlijk schuld te bekennen en vergiffenis te vragen, tot aan de beroemde boetedoening van keizer Hendrik IV in Canossa (1077) is er een lange en bonte reeks vorsten voor wie publieke boetedoening hoorde tot hun stijl van leiderschap (Jimmy Carter en Bill Clinton zijn er niks bij). Zelfvernederings deed geen afbreuk aan hun gezag, maar versterkte het; de vorst was 'de verheven dienaar' die qua nederigheid ten opzichte van God zijn bisschoppen en andere wereldlijke geestelijken overtrof. Dat is nu precies de strekking van Notkers verhaal over de keizer en de spin.

Vroegmiddeleeuwse koningen, vroeger en nu

Sinds ik studeerde in de jaren zeventig is er veel veranderd in de visie op de vroege middeleeuwen in het algemeen en het koningschap in die tijd in het bijzonder. Wat ik nu kan zien, met enige afstand, is hoezeer de beeldvorming toen nog bepaald werd door de retoriek van

Mayke de Jong is hoogleraar middeleeuwse geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

ONTDEK DE GESCHIEDENIS LEES GESCHIEDENIS MAGAZINE

De geschiedenis herschrijft zichzelf voortdurend. Reputaties sneuvelen of worden weer opgepoetst, overwinningen veranderen in nederlagen, raadsels worden opgelost of brengen nóg meer raadsels voort. Kortom: een onuitputtelijke bron van verhalen. En die verhalen leest u in Geschiedenis Magazine.

Meer informatie www.geschiedenismagazine.nl

ARCHEOLOGIE MAGAZINE BRENGT GESCHIEDENIS TOT LEVEN

Wie wil er nu niet een Romeinse muntenschat of een compleet Vikingschip vinden? Beleef de avonturen van archeologen uit heden en verleden, ontdek verborgen schatten in binnen- en buitenland, laat u rondleiden door eeuwenoude steden. Lees Archeologie Magazine.

Meer informatie www.archeologiemagazine.nl

- ☐ Ja, ik neem een **jaarabonnement** op Geschiedenis Magazine (8 nrs.) en betaal het eerste jaar slechts € 29,95 i.p.v. € 52,50.
- ☐ Ja, ik neem een **jaarabonnement** op Geschiedenis Magazine (8 nrs.) en betaal het eerste jaar slechts € 39,95 i.p.v. € 52,50 en ontvang het boek 'De grootste Nederlander' (winkelwaarde € 19,50) waarin de geschiedenis van Nederland wordt verteld aan de hand van 150 biografieën.
- ☐ Ja, ik neem een vrijblijvend **proefabonnement** op Geschiedenis Magazine en ontvang twee nummers voor € 7,50.

Naam _____ v/m

Adres _____

Postcode _____

Woonplaats _____

Telefoon _____

E-mail _____

- ☐ Ja, ik machtig Geschiedenis Magazine (jaarlijks) het abonnementsgeld af te schrijven.

Bank/gironummer: _____ Datum: _____

Handtekening: _____

Jaarabonnementen kunnen ieder moment ingaan en worden automatisch een jaar verlengd.
Opzegging uiterlijk 2 maanden voor het begin van het nieuwe abonnementsjaar.

Voor meer informatie www.geschiedenismagazine.nl

- ☐ Ja, ik neem een **jaarabonnement** op Archeologie Magazine (6 nrs.) en betaal het eerste jaar slechts € 25,- i.p.v. € 35,-.
- ☐ Ja, ik neem een vrijblijvend **proefabonnement** op Archeologie Magazine en ontvang twee nummers voor slechts € 7,50.

Naam _____ v/m

Adres _____

Postcode _____

Woonplaats _____

Telefoon _____

E-mail _____

- ☐ Ja, ik machtig Virtumedia jaarlijks het abonnementsgeld af te schrijven

Bank/gironummer: _____ Datum: _____

Handtekening: _____

Jaarabonnementen kunnen ieder moment ingaan en worden automatisch een jaar verlengd.
Opzegging uiterlijk 2 maanden voor het begin van het nieuwe abonnementsjaar.

Voor meer informatie www.archeologiemagazine.nl

postzegel niet nodig

Geschiedenis Magazine
Antwoordnummer 17
7940 VB Meppel
Nederland

postzegel niet nodig

Archeologie Magazine
Antwoordnummer 7086
3700 TB Zeist
Nederland

de nationale staten uit de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. In die optiek was Karel de Grote (reg. 768-814) een Germaanse houwdegen ofwel een groot staatsman die een groot rijk stichtte, terwijl zijn vrome en dus zwakke zoon Lodewijk (reg. 814-840) de belangrijke erfenis, het ongedeelde keizerrijk, uit handen liet glippen. Die obsessie met 'rijkseenheid' is typisch voor latere historici, vooral in Duitsland, waar men er nog steeds niet los van komt. In de tijd zelf ging het veel meer om eensgezindheid binnen de regerende familie en haar elite, dan om territoriale eenheid. Het Karolingische koninkrijk was een soort familiebedrijf, waarbij zoons die al koning waren, als partners in de onderneming, hun vorstelijke vader dienden te gehoorzamen. Dat was het front waarop onvermijdelijk spanningen optraden, tenzij er door toeval maar een zoon was om op te volgen. Dat gebeurde maar één keer: toen Karel in 814 stierf was Lodewijk zijn enige wettige zoon. Lodewijk zelf werd oud, en drie van zijn zoons ook: een recept voor rebellie.

Het problematische christendom

Verder stond de literatuur die wij in de jaren zeventig lazen nog sterk in het kader van de confessionele twisten van de generaties daarvoor. Net zoals de natiestaat gold als maatstaf voor oudere politieke organisatievormen, die dan natuurlijk tekort schoten (geen rijkseenheid!), was het christendom een verschijnsel dat uitsteeg boven de historische verandering en historisch onderzoek. In de jaren zeventig waren wij studenten dus geïnteresseerd in alles wat niet te maken had met de officiële kerk en de daarbij behorende kerkgeschiedenis: wilde heiligen, volksgeloof, ketterij, en alles wat maar enigszins reikte naar marginaliteit. Dat was onze manier om het onderwerp religie opnieuw toegankelijk te maken: wat zo vertrouwd leek, bleek eigenlijk erg exotisch te zijn. Het kostte tijd om ook *mainstream* christendom te zien als een interessant onderwerp, inclusief de geestelijkheid. De beroemde historicus Peter Brown liet ons zien hoezeer het vroegmiddeleeuwse christendom een erfenis was van het Romeinse rijk. Deze religie en haar geestelijkheid bood de structuur waarbinnen in periode tussen 500 en 1000 nieuwe koninkrijken en keizerrijken konden worden gevestigd, en zij was ook het bindmiddel waardoor uit vele diverse groepen van migranten en thuisblijvers nieuwe koninkrijken met nieuwe identiteiten (Frankisch, Angelsaksisch, Longobardisch, Visigotisch, etc.) werden gevormd. Ik geef graag college over die post-Romeinse smeltkroes; hij doet in veel opzichten denken aan onze eigen multiculturele wereld en studenten van nu begrijpen daarvan meer dan mijn eigen sterk verzuild generatie.

Lezen en schrijven

Een andere traditionele notie die stamt uit de negentiende eeuw is dat het Latijn, de taal van het geschreven woord in de voormalige Romeinse gebieden zoals het Karolingische rijk, voornamelijk een zaak was van de geestelijkheid. In mijn handboek uit mijn studententijd, gepubliceerd in 1966, valt te lezen dat het maar de vraag was of Karel de Grote kon lezen, en zeker kon hij niet schrijven. Helemaal geen slecht handboek, maar de vraag is wel hoe men zomaar de informatie van Einhard kon negeren, terwijl deze biograaf van Karel hem van nabij had meegemaakt en bovendien schreef voor een publiek dat de koning - vanaf 800 keizer - goed had gekend. Einhard schreef: 'Hij (Karel) was een begenadigd en bloemrijk spreker. Wat hij wilde zeggen kon hij zeer duidelijk onder woorden brengen. Hij beperkte zich niet tot de kennis van alleen zijn moedertaal, maar legde zich toe op de studie van vreemde talen, waaronder het Latijn: dat leerde hij zo grondig aan dat hij het even goed sprak als zijn moedertaal'. Inderdaad, Einhard zegt dat Karel schrijven nooit goed leerde, omdat hij pas op latere leeftijd begon dit te leren. Maar schrijven was een techniek

Karel, kleinzoon van Karel de Grote, gefantaseerd door twee pausen ca. 870.

Het ruiterstandbeeld van Marcus Aurelius is het beste bewaard gebleven voorbeeld van een bronzen ruiterstandbeeld uit de oudheid. Karolingische vorsten als kerkelijk en wereldlijk leider tegelijk vormen een overblijfsel van het Romeinse Rijk, waar religie een zaak van rijksbelang was.

Lodewijk de Vrome afgebeeld als 'soldaat van Christus'. Miniatuur uit Hrabanus, *Lof van het heilige kruis*, ca. 820.

en hoge heren dicteerden hun brieven en geschriften aan geschoolde schrijvers, zoals hedendaagse directeurs aan hun dictafon of secretaresse.

Heilige talen en boekproductie

Het pionierswerk van Rosamond McKitterick laat er geen twijfel over bestaan dat Latijnse teksten niet alleen toegankelijk waren voor geestelijken, maar ook voor vorsten en de topklaag van het wereldlijk bestuur, zoals graven of hertogen. Wat voor zin hadden anders al die in het Latijn gestelde koninklijke verordeningen, wetten en verslagen van rijksdagen? Dat het Latijn zowel de taal van het schrift als van de Schrift was, is een erfenis van het christelijke Romeinse rijk. De positie van het Latijn is vergelijkbaar met die van het Arabisch in de toenmalige islamitische wereld, waar bestuursstukken eveneens werden uitgevaardigd in de taal van Gods woord. In het voormalige Oost-Romeinse rijk, Byzantium, vervulde het Grieks die rol. Dit betekende dat het religieuze gezag van deze talen afstraalde op andere schriftelijke stukken. Wie schreef (of liever gezegd, dicteerde) in het Latijn, liet zien dat hij of zij tot de hoogste elite behoorde. Jawel, ook 'zij', want rond 840 komen we behalve een generaal die ook geschiedschrijver was, Nithard, ook Dhuoda

tegen, die voor haar zoon Willem, die naar het koninklijk hof vertrok, een handboekje schreef vol praktische en geestelijke adviezen. Dhuoda wist waar ze het over had, want ze was getrouwd met een vooraanstaande hoveling; verder wist ze uitstekend de weg in de Bijbel en het werk van de kerkvaders. Dat zo'n geschrift overgeleverd is, dat is een toevalstreffer, want alleen kloosters en hun archieven en bibliotheken trotseerden de tand des tijds, en men was natuurlijk selectief in wat men bewaarde. Toch is duidelijk dat er in het Karolingische rijk in de negende eeuw een ware explosie van schriftgebruik plaatsvond. Terwijl uit het westen van de eer-

ste tot en met de achtste eeuw zo'n 1300 handgeschreven boeken geheel of gedeeltelijk bewaard zijn gebleven, is dit aantal voor de negende eeuw alleen al minstens 8000. De verbetering van het Latijn en het schrift, die vanuit het koninklijk hof werd gestimuleerd, had een vliegwielfunctie. Zo initieerde Karel een algehele controle van de sacrale teksten, de Bijbel inclusief, want God zou beledigd zijn als Hij met verhaspelde teksten werd aanbeden. In 809 kwam er een diepgaand onderzoek naar de teksten van Latijnse doopformulieren, een enquête waarvan zo'n 60 antwoorden van bisschoppen en andere verantwoordelijke lieden bewaard zijn gebleven – geen slechte score. Dit was een zaak van groot politiek belang, want door de doop werd men lid van het 'christenvolk', dat wil zeggen, een politieke gemeenschap die in Bijbelse termen werd gedefinieerd. Als er dan priesters waren die vanwege hun slechte Latijn doopten in naam van het vaderland en de dochter (*patriae et filiae*) in plaats van de Vader en de Zoon (*patris et filii*), diende de christelijke vorst maatregelen te nemen.

Einhard: tussen klooster en koninklijk hof

Wat bracht generaties moderne historici ertoe om Einhard over Karels talenkennis gewoon te negeren en alleen zijn onvermogen om te schrijven eruit te pikken? Waarschijnlijk dacht men: die monnik idealiseerde zijn vorst en is daarom niet geloofwaardig. Maar al was Einhard in het klooster Fulda opgevoed, hij was geen monnik. Rond zijn twintigste werd hij een van de geleerden die aan het koninklijk hof verbleven en hun talenten in dienst stelden van de vorst – eerst Karel, en vervolgens, na 814, Lodewijk. Toen Einhard in de jaren 820, op middelbare leeftijd, zijn *Leven van Karel* schreef, was hij inmiddels getrouwd met Emma. Samen stichtten ze een kloosterge-

meenschap, waar Einhard nadat zijn geliefde Emma in 835 was overleden - een verlies waar hij roerende brieven aan wijdde - zijn laatste levensjaren doorbracht.

Zo was de cirkel weer rond: zijn leven begon en eindigde in het klooster, maar Einhard's biografie laat ook zien hoe dicht de werelden van het hof en het klooster bij elkaar stonden. In grote abdijen zoals Fulda werd dagelijks gebeden voor de vorst, zijn familie en de 'stabiliteit van het rijk'; in kloosters vond verder een soort kadertraining van geestelijken plaats. Slimme jongens werden naar het hof gestuurd om daar zich verder te ontwikkelen onder leiding van vooraanstaande hovelingen-geleerden zoals Alcuin van York (gest. 804), en leidende posities binnen de kerk te bekleden, als abt of als bisschop. De loopbaan van Hrabanus Maurus (gest. 856) is daarvan een goed voorbeeld. Deze 'Zwarte Raaf', want dat betekent zijn naam, was als 'geschonken kind' door zijn adellijke ouders aan de abt van Fulda overgedragen. Na een grondige scholing in het klooster en in Aken, bij Alcuin, werd Hrabanus eerst de schoolmeester van Fulda en vervolgens abt; uiteindelijk werd hij aartsbisschop van Mainz. Hij schreef tal van bijbelcommentaren, waarvan vele voor de vorsten van zijn tijd. Zij waren in het bijzonder geïnteresseerd in hun oudtestamentische voorgangers. Zoals Karels kleinzoon keizer Lotharius schreef aan Hrabanus: 'Net als ik heeft Jozua vele veldslagen moeten vechten'. Hrabanus schreef een lofdicht op het Heilig Kruis voor Karels zoon Lodewijk, waarin de laatste werd afgebeeld als een 'soldaat van Christus', met het kruis aan de hand, terwijl Hrabanus zichzelf liet portretteren als nederige monnik, geknield aan de voet van het kruis. Dit is veelzeggend voor de toenmalige verhoudingen tussen vorsten en hun kloosters: de monniken smeekten Gods zegen af, terwijl keizer Lodewijk gezien werd als degene die de christenheid regeerde en verdedigde. De deugd der nederigheid hadden zij gemeen.

De Karolingische koningen schonken rijkelijk land en kostbaarheden aan zulke kloosters, maar verwachtten dan ook wel van de abt, die zijn vazal was, dat hij daarvan eigen vazallen onderhield die in de koninklijke legers konden dienen. Kunstenaars die fraaie handschriften verluchtten kon men zowel in de omgeving van de koning vinden - vooral in Aken, dat sinds 790 een echt centrum van het rijk begon te worden - als in de met het hof verbonden kloosters. En schrijvers zoals Notker van Sankt Gallen, waarmee ik mijn relaas begon, hielden net zoals andere kloosterlingen, mannen zowel als vrouwen, hun ogen gericht op Kwatta: het hof, waar alles gebeurde dat je in de rest van het rijk ook zo graag wilde weten. Uit die nieuwsgierigheid kwamen de vele annalen voort, per jaar bijgehouden geschiedwerkjes, die in kloosters werden

geproduceerd. Daarin speelde de vorst en zijn 'volk der Franken', gesteund door God, de hoofdrol.

Keizer en paus

Het jaar 800, waarin Karel de Grote in Rome op eerste kerstdag tot keizer werd gekroond, is wellicht het bekendste jaartal uit de vroegmiddeleeuwse geschiedenis, maar over weinig gebeurtenissen hebben historici zo getwist als over die keizerskroning, vooral omdat Einhard schreef dat als Karel geweten had wat hem zou overkomen, hij nooit de Sint Pieter binnen was gegaan. Was dit een machtsgreep geweest van paus Leo III, die zo duidelijk wilde maken dat de bisschop van Rome degene was die keizers maakte, en eventueel weer afzette? Eind elfde eeuw tijdens de zogenaamde Investituurstrijd deed deze visie opgeld in Rome, maar daarvan was rond 800 nog geen sprake. Bovendien is het ondenkbaar dat Karel bij verrassing die kroon op het hoofd gezet kreeg; zulke publieke rituelen vergden lange voorbereiding. Waarschijnlijker is het dat Einhard de nadruk op Karels nederigheid wilde leggen, voor christelijke vorsten een essentiële deugd, en dat hij een gebaar wilde maken richting Byzantium, waar men uiteraard niet blij was met het plotseling opduiken van een keizer in het westen. Byzantijnse keizers voerden de titel 'keizer der Romeinen' en daarvan was er vanuit het perspectief van Constantinopel slechts één. Maar vanaf 797 regeerde daar als alleenheerseres keizerin Irene, die haar zoon aan de kant had geschoven, die diplomatieke avances richting Karel de Grote maakte; een enkele contemporaine bron wijst erop dat zij een gelegenheidshuwelijk met hem wilde sluiten. Of dat zo was weten we niet, maar wel is duidelijk dat men in het Westen een vrouw op de troon niet serieus nam en dus zijn kans schoon zag: de paus om zijn onafhankelijkheid van zijn voormalige beschermheer, de Byzantijnse keizer, verder te bestendigen en Karel om zijn gezag over zijn rijk en de heilige stad Rome te onderstrepen.

Het Godescalc-evangelistarium, gemaakt in Aken (eind achtste eeuw) vertoont grote gelijkenis met de zevende-eeuwse Byzantijnse 'Christus Pantokrator' op pagina 4.

De vorst als religieus leider

Wereldlijke heersers die zich intensief bezig hielden met de *cultus divinus*, de religieuze cultus, en met de juiste interpretatie van de Schrift, zijn een algemeen verschijnsel van de vroege middeleeuwen en een erfenis van Rome. De geloofsbelijdenis van Nicea, nog steeds onderdeel van de hedendaagse liturgie, werd opgesteld tijdens een concilie in 325 dat werd bijeengeroepen en voorgezeten door keizer Constantijn, die zich in 312 tot het christendom had bekeerd. Hij zette een Romeinse traditie voort waarin religie een zaak van rijksbelang was. Christenvervolgingen vonden plaats omdat men vreesde dat de openbare cultus van de goden ondermijnd zou worden en het welzijn van het rijk gevaar zou lopen. Om diezelfde reden voelden christelijke vorsten zich verantwoordelijk voor 'de juiste dienst van God'. Dat was in het Byzantijnse rijk niet anders. Daar greep de keizer (of keizerin) nog dieper in het geloofsleven in, bijvoorbeeld door het decreet van 726 tegen het gebruik van afbeeldingen (iconen) in de eredienst. Het 'iconoclasm' hield Byzantium tot 843 in wisselende mate in zijn greep en de iconen wonnen het uiteindelijk, maar dat decreet van 726 kwam voort uit de vrees dat men God beledigd had en daarom zulke gigantische verliezen had geleden tegen de expansieve islam – een God die had gezegd: 'U zult geen andere goden hebben ten koste van Mij; gij zult geen beelden maken, geen afbeelding van enig wezen boven in de hemel, beneden op de aarde of in de wateren onder de aarde. Buig u niet voor hen neer en bewijs hun geen goddelijke eer...' (Exodus 20: 3-5; Willibrordvertaling). Deze overtuiging, gemeengoed in de islam en het jodendom, prevaleerde aan het Byzantijnse hof in 726, en ook Karel de Grote voelde er veel voor, blijkens een officiële keizerlijke verklaring uit 787. In het manuscript is in de marge Karels eigen opinie aangetekend, zoals hij die uitspraak toen de eerste versie, uiteraard in het Latijn, hem werd voorgelezen: 'Zeer juist!' 'Zo is het precies!'. Geen erg opwindend commentaar, maar misschien toch

wel als we ons het oudere beeld van de ongeletterde Karel nog even voor de geest halen.

Een algemeen vroegmiddeleeuws patroon

Het christelijk koningschap in het vroegmiddeleeuwse westen past in een meer omvattend patroon waartoe ook Byzantium – het voormalige Oost-Romeinse rijk – en het islamitische rijk (vanaf eind achtste eeuw het kalifaat der Abbasiden) behoren. In al deze drie grote rijken was de wereldlijk heerser tegelijk religieuze leider die door God verantwoordelijk werd gehouden voor de wijze waarop hij het hem toevertrouwde volk bestierde. Dit gold het meest voor het kalifaat, waar deze twee rollen samenvielen, en nog het minst voor de westerse rijken, waar vorsten nadrukkelijk samenwerkten met de geestelijkheid in religieuze aangelegenheden, soms met wat wederzijdse territoriumdrift, maar meestal als gelijkwaardige partners. Het Byzantijnse rijk hield het midden tussen deze twee mogelijkheden. Maar de overeenkomsten waren toch groter dan de verschillen. In Constantinopel, Bagdad en Aken waren religie en politiek nauw met elkaar verweven. Vanaf 1100 werd dit anders in het westen, maar die ontvlechting verliep maar heel geleidelijk. De periode tussen 500 en 1000 was niet zozeer het tijdperk van 'monniken en ridders' als wel van gedeeld religieus leiderschap van vorsten en hun bisschoppen, abten en hoge lekenaristocraten, die zich samen verantwoordelijk voelden voor het 'Nieuwe Israel' zoals dit in diverse post-Romeinse rijken gestalte kreeg: bij de Angelsaksen, Visigoten en Franken. Het Frankische rijk onder de Karolingen was de meest succesvolle versie van dit meer algemene patroon, en het heeft een model gevestigd dat Europa mee bepaald heeft. Ook al was de relatie tussen de vorst en zijn geestelijkheid inmiddels veranderd, heersers met gezagsaanspraken presenteerden zich als de opvolgers van Karel de Grote, Napoleon niet uitgezonderd.

De troon van Karel de Grote in Aken, die volgens recent dendrochronologisch onderzoek echt uit de tijd van Karel de Grote dateert, is gemaakt van marmeren platen afkomstig uit Jeruzalem. Een echte heilige troon, dus.

